

Jan Draus
ORCID: 0000-0001-5288-7385
Uniwersytet Rzeszowski

Związki Jana Hulewicza ze Stanisławem Kotem

Jan Hulewicz's Relationship With Stanisław Kot

ABSTRACT

The subject of the analysis undertaken in this article is the issue of the scientific, political, and social relations between Jan Hulewicz and Stanisław Kot, two eminent scholars, professors of the Jagiellonian University, researchers of the history of education and intellectual culture, as well as active participants in the political and social life of Poland in the first half of the 20th century. On the basis of existing biographical studies and source materials available in the archives of the Jagiellonian University and the Institute of National Remembrance, the text presents in chronological order their stages of education and the meanders of their professional and academic careers, together with their political activity and the subsequent course of the lives of both scholars. The four periods distinguished are the time of Galician autonomy, interwar Poland, the Second World War and the post-Yalta period. Discussing the biographies of the two scholars, the article draws attention to the numerous similarities in their courses – i.a. the beginnings of their scientific careers related to the Lviv circle and Polish philology, and creatively continued in the Krakow circle in the field of cultural history and education; their adherence to certain ideological principles, their common political and ideological environment and commitment to the service of the Polish state. Despite being behind the Iron Curtain and subject to communist repression,

KEYWORDS

Jan Hulewicz, Stanisław Kot, master, history of education, scholarly biography, work, activities

SŁOWA KLUCZOWE

Jan Hulewicz, Stanisław Kot, mistrz, historia wychowania, biografia naukowa, twórczość, działalność

SPI Vol. 25, 2022/2
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2022.2.001
Submitted: 30.03.2022
Accepted: 23.04.2022

the scholars' cooperation remained unbroken. Hulewicz continued and developed Kot's important initiatives in Poland, becoming the depository of his legacy and executor of his last will.

ABSTRAKT

Przedmiotem analizy podjętej w artykule jest zagadnienie relacji naukowych, politycznych i towarzyskich łączących Jana Hulewicza i Stanisława Kota, dwóch wybitnych uczonych, profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, badaczy historii wychowania i kultury umysłowej Rzeczypospolitej, a zarazem aktywnych uczestników życia polityczno-społecznego Polski w pierwszej połowie XX wieku. Na podstawie dotychczasowych opracowań biograficznych, a także materiałów źródłowych dostępnych w archiwach Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Instytutu Pamięci Narodowej tekst prezentuje w układzie chronologicznym etapy edukacji oraz meandry kariery zawodowej i akademickiej, działalność polityczną oraz późniejsze koleje życia obu uczonych. Cztery wyróżnione okresy to czas autonomii galicyjskiej, dwudziestolecie Polski międzywojennej, II wojna światowa oraz okres pojałtański. Omawiając biografie uczonych, artykuł zwraca uwagę na liczne podobieństwa w ich przebiegu – m.in. początki karier naukowych związane ze środowiskiem lwowskim i filologią polską, a twórczo kontynuowane w środowisku krakowskim w dziedzinie historii kultury i edukacji; wierność zasadom ideowym; wspólne środowisko polityczno-ideowe i zaangażowanie w służbę państwu polskiemu. Pomimo „żelaznej kurtyny” i komunistycznych represji, współpraca uczonych nie została zerwana. Hulewicz kontynuował i rozwijał w kraju ważne inicjatywy Kota, np. serię wydawniczą „Biblioteka Narodowa”, doprowadził do wydania książki pamiątkowej ku czci Mistrza, zabiegał o wydanie pamiętników Wincentego Witosa w opracowaniu Profesora. Został również depozytariuszem spuścizny i wykonawcą jego ostatniej woli.

Wprowadzenie

Dwóch wybitnych uczonych, profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego, Stanisława Kota (1885–1975) i młodszego o pokolenie Jana Hulewicza (1907–1980), połączyły nie tylko zainteresowania naukowe na niwie historii wychowania i kultury umysłowej, ale także wspólne środowisko polityczne związane z ruchem ludowym. Jakkolwiek realna ich współpraca zapoczątkowana została w 1930 roku

w Krakowie, to jednak nie sposób nie zauważyć podobieństwa dróg edukacyjnych, które do owej współpracy doprowadziły. Nie tylko na płaszczyźnie naukowej w konwencji mistrz – uczeń, lecz także ideowej, które przybrały postać przyjaźni i ponad pięćdziesięcioletniej współpracy, niezależnie od powojennych, pojałtańskich losów obydwu uczonych. Współpracy tej nie naruszyły ani „żelazna kurtyna”, ani komunistyczne represje.

Czas galicyjskiej autonomii

Dzieciństwo i młodość obydwu profesorów związane były z okresem autonomii galicyjskiej. Profesor Kot urodził się w Rudzie koło Sędziszowa w rodzinie chłopskiej. Edukację pobierał w Czarnej i w Sędziszowie, a następnie w c.k. Wyższym Gimnazjum w Rzeszowie (1896–1904). Jako wzorowy uczeń po złożeniu egzaminu maturalnego z odznaczeniem zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Lwowskiego. Studiował polonistykę z elementami filologii klasycznej pod kierunkiem prof. Wilhelma Bruchnalskiego (1859–1938) oraz uczęszczał na seminaria: historyczne u prof. Ludwika Finkla (1858–1930) i pedagogiczne u doc. Bolesława Mańkowskiego (1852–1921). W 1908 roku, uzyskując absolutorium, zadebiutował dwoma znaczącymi rozprawami naukowymi: *Andrzej Frycz z Modrzewa o wychowaniu i szkole* oraz *Szkola Lewartowska. Z dziejów szkolnictwa arikańskiego w Polsce*, opublikowanymi w 1910 roku na łamach „Muzeum”, redagowanego przez Bolesława Mańkowskiego. Syntezą jego studiów polonistycznych, historycznych i pedagogicznych był doktorat z filozofii na podstawie pracy pt. *Wpływ starożytności klasycznej na rozwój pojęć politycznych w Polsce w wieku XVI a w szczególności na Andrzeja Frycza z Modrzewa*, obroniony w 1909 roku. W tym samym roku podjął w V Gimnazjum we Lwowie roczną praktykę nauczycielską, po odbyciu której w 1910 roku złożył z wynikiem celującym państwowy egzamin na nauczyciela języka polskiego. Uzyskując zauważalną przez środowiska uniwersyteckie Lwowa i Krakowa pozycję naukową, związał się od tego momentu z Krakowem, nauczając w IV Gimnazjum w Krakowie i współpracując z Akademią Umiejętności. W latach 1912–1914 dzięki stypendium Wiktora Osławskiego odbył studia zagraniczne, pracując w archiwach i bibliotekach Francji, Szwajcarii, Niemiec, Belgii i Holandii. Owocem tych poszukiwań naukowych

była książka pt. *Rzeczypospolita Polska w literaturze politycznej Zachodu* (Kraków 1919) oraz szereg znaczących rozpraw. W 1920 roku na podstawie kolejnej książki pt. *Andrzej Frycz Modrzewski. Studium z dziejów kultury polskiej* na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego uzyskał habilitację i powołanie na profesora nadzwyczajnego jako kierownika katedry historii kultury. Profesorem zwyczajnym został w 1924 roku. Profesor Kot dzięki talentowi, pracowitości, znajomości wielu języków obcych oraz problematyce swych badań naukowych, uwzględniających tematykę europejską, osiągnął status jednego z najwybitniejszych uczonych w zakresie historii kultury i wychowania o międzynarodowej renomie, o czym zaświadczały jego wykłady w 1935 roku w Collège de France (Barycz 1987: 5–88; Draus 1996b: 335–355; Szczucki 1999: 195–212; Dybiec 2000b: 260–270; Rutkowski 2000; Fitowa 2001).

Oprócz pasji naukowej, prof. Kot posiadał także wrodzoną namiętność do polityki. Nie tylko na niwie publicystycznej, lecz również na płaszczyźnie czynnej działalności. Już jako uczeń rzeszowskiego gimnazjum aktywnie włączył się nurt socjalistycznego „Promienia”, powstałego w 1901 roku z inicjatywy Zygmunta Kisielewskiego, ojca „Kisiela”, czyli Stefana Kisielewskiego. Tę działalność kontynuował jako lwowski student. Usiłując ratować tę organizację, zbliżył się do PPS – Frakcji Rewolucyjnej i wspólnie z Kazimierzem Świtalskim i dr. Mieczysławem Orłowiczem założyli Stowarzyszenie Akademickiej Młodzieży Postępowej „Życie”. Wówczas pisał teksty do tygodnika „Życie”, redagowanego przez Mariana Kukiela. Jednocześnie zaangażowany był w działalności Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza we Lwowie. Po wybuchu I wojny światowej przez chwilę redagował miesięcznik Związku Strzeleckiego „Strzelec”, następnie – jako przedstawiciel PPS – wszedł w skład Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych (KSSN), kierując Biurem Prasowym. Wskutek niepowodzenia akcji strzeleckiej Józefa Piłsudskiego i rozwiązania KSSN w celu ratowania zbrojnych formacji polskich Piłsudskiego powstał Naczelny Komitet Narodowy (NKN), który objął patronat nad Legionami Polskimi. Profesor Kot objął wówczas funkcję zastępcy kierownika Oddziału Prasowego Sekcji Zachodniej NKN, a niebawem obowiązki Biura Prasowego Departamentu Wojskowego NKN, któremu szefował Władysław Sikorski. Wcześniej Kot i Sikorski współpracowali w ramach

organizacji „Życie”. Kiedy rozchodziły się drogi Piłsudskiego i Sikorskiego, m.in. na tle werbunku do Legionów, prof. Kot pozostał lojalny wobec Sikorskiego, nawet wtedy, gdy po Akcie 5 listopada 1916 roku głównym ośrodkiem politycznym ziem polskich stawała się Warszawa. Krakowski NKN, chociaż broniony przez Kota, pozostał w cieniu wydarzeń politycznych. Po jego likwidacji na początku 1918 roku prof. Kot powrócił do pracy naukowej.

W Polsce niepodległej

W październiku 1918 roku prof. Kot wniósł do Rady Wydziału Filozoficznego UJ podanie o habilitację na podstawie pracy o Andrzeju Fryczu Modrzewskim, którą przedstawił w maszynopisie. Drukiem ukazała się w 1919 roku, podobnie jak jego kolejna książka pt. *Rzeczypospolita Polska w literaturze politycznej Zachodu*. Niebawem wszedł także do powołanej przez ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Komisji do Badania Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce, której najprawdopodobniej był inicjatorem, zostając jej sekretarzem i redaktorem wydawnictw. W tym samym czasie wraz z profesorami Stanisławem Estreicherem i Tadeuszem Sinką założył Krakowską Spółkę Wydawniczą, która zainicjowała serię wydawniczą Biblioteka Narodowa, której został redaktorem. Pomimo tych osiągnięć, sprawa jego habilitacji z przyczyn politycznych nie tylko się przeciągała, ale także napotkała na bariery. Kiedy jego przeciwnicy polityczni zażądali, aby złożył oświadczenie stwierdzające „iż w czasie wojny brał udział w walkach politycznych, prowadzonych w sposób wysoce niewłaściwy i szczerze tego żałuje”, Kot listem otwartym odpowiedział m.in.: „żądaney deklaracji złożyć nie mogę”, dodając że „wymagacie Panowie, abym czynił krok upadlający, jakim bez wątpienia byłoby wypieranie się własnej działalności politycznej i swoich przekonań dla zdobycia stanowiska naukowego. Mnie ta propozycja nie ubliża... Ale jak możecie Panowie nie dostrzec, że Wasza propozycja ubliża Wam i Uniwersytetowi, którego honor reprezentujecie” (za: Rutkowski 2000: 64–65). Ostatecznie habilitacja Kota została przyjęta 12 marca 1920 roku, co skutkowało rychłym powołaniem go na katedrę historii kultury. W tej sytuacji prof. Kot odrzucił propozycje objęcia katedry we Lwowie i w Warszawie (Draus 1996a: 61–72; Rutkowski 2000: 64–78).

Do ekskluzywnego grona wychowanków prof. Kota należał prof. Jan Hulewicz. Był jedynym uczestnikiem seminarium prof. Kota, którego rodowód naukowy związany był z Uniwersytetem Lwowskim (od 1919 roku Uniwersytetem Jana Kazimierza). Profesor Hulewicz urodził się w 1907 roku we Lwowie. W dzieciństwie osierocony z powodu śmierci ojca Gwidona, urzędnika kolejowego, wyjechał wraz matką Heleną z Bernfeldów do Rawy Ruskiej, gdzie uczęszczał zarówno do szkoły powszechnej, jak i państwowego gimnazjum. Po zdaniu matury w 1924 roku zapisał się na Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Studiował filologię polską u prof. Wilhelma Bruchnalskiego i historię oświaty pod kierunkiem Stanisława Łempickiego (1886–1947). W 1930 roku pod kierunkiem prof. Bruchnalskiego uzyskał doktorat w zakresie filologii polskiej na podstawie rozprawy pt. *Socjologia i idee historiozoficzne Stefana Żeromskiego*. Wcześniej, już w 1928 roku, złożył państwowy egzamin nauczycielski (Bielak 1979: 62, 237, 351; Dutkova 1983: 108–114, 2000: 500–509; Koźmian 2000: 133–150). Profesor Hulewicz przeszedł więc podobną do prof. Kota drogę edukacji i studiów. Obydwaj uzyskali doktoraty w zakresie filologii polskiej, których promotorem był prof. Bruchnalski, obydwaj przeszli też przez lwowskie seminarium z historii wychowania, chociaż u innych profesorów, o czym zadecydowała różnica pokoleniowa. Obydwaj też w dalszej karierze naukowej główną uwagę skupili nad zagadnieniami z zakresu historii kultury i wychowania.

Przełomową datą, która na długie lata określiła przyszłość dla prof. Hulewicza, był rok 1930. W tym bowiem roku Jan Hulewicz na stałe przeniósł się ze Lwowa do Krakowa i został wykładowcą w krakowskim Państwowym Pedagogium. Było to możliwe, gdyż po zdaniu egzaminu nauczycielskiego we Lwowie, jako stypendysta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), od 1928 roku przebywał często w Krakowie, gdzie dodatkowo ukończył studia pedagogiczne. Nawiązał wówczas kontakt z prof. Kotem, celem podjęcia prac badawczych nad dziejami oświaty w Polsce. Był to czas odchodzenia dr. Hulewicza od dotychczasowych zainteresowań historyczno-literackich na rzecz historii edukacji. Zrazu stał się uczestnikiem seminariów prof. Kota, nie tylko z historii wychowania, ale także z zakresu historii kultury. Podkreślić należy, że obydwie seminaria gromadziły sporą liczbę słuchaczy, przygotowujących zarówno doktoraty i habilitacje, ale także

do egzaminów nauczycielskich. Wśród seminarzystów byli m.in.: Henryk Barycz, Wiktor Weintraub, Marek Wajsbłum, ks. Stanisław Bednarski SJ, Stanisław Bodniak, Ignacy Zarębski, Jerzy Zathej, Józef Feldman, Stanisław Szczotka, William J. Rose, Maria Czapka, Jerzy Turowicz, Stanisław Skrzyszewski, Wanda Wasilewska, a nawet dojeżdżał z Warszawy Bogdan Suchodolski. Większość z nich została później profesorami, niektórzy tylko doktorami, inni, zauroczeni niebywałą erudycją mistrza, uzupełniali swoją wiedzę. Nie było to pospolite seminarium, lecz bardzo wymagające. Toteż niektórzy, mniej pracowici, byli skreślani, a zdolni i pracowici otaczani troskliwą opieką naukową (Wajsbłum 1996: 6). Jak wspomina prof. Wiktor Weintraub, „Kot umiał utrzymać ścisłą granicę między swoją działalnością polityczną a pracą na katedrze. Do najbliższych jego uczniów należeli i komunista Wajsbłum, i jezuita ks. Bednarski. Jeśli faworyzował jakąś grupę, to synów chłopskich z rzeszowskiego” (Weintraub 1994: 478). Jakkolwiek do tej grupy nie należał dr Hulewicz, to jednak dzięki talentowi i pracowitości zyskał sympatię prof. Kota. Wszak obydwaj wyszli ze środowiska lwowskiego, doktoraty uzyskali w wieku 24 lat, karierę naukową rozpoczęli od studiów polonistycznych. Ponadto połączyła ich historia kultury i wychowania, a także ludowe środowisko polityczne.

W 1930 roku, kiedy Hulewicz osiedlił się w Krakowie, prof. Kot krytycznie ustosunkowany do pomajowych rządów w Polsce, po ponad dziesięcioletnim okresie apolityczności, ponownie zaczął powracać do aktywności politycznej. Po zawiązaniu się Centrolewu, wziął udział w krakowskim Kongresie Obrony Prawa i Wolności Ludu (29.06.1930), zaś po rozwiązaniu sejmu i senatu (29.08.1930) oraz uwięzieniu opozycyjnych parlamentarzystów w twierdzy brzeskiej, a następnie ich procesie sądowym, był jednym ze współorganizatorów protestu 34 profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego do posła BBWR prof. Adama Krzyżanowskiego w sprawie brzeskiej, chociaż władze uznały go za głównego organizatora. Profesor Stanisław Estreicher odradzał prof. Kotowi podpisywanie tego listu, chociaż solidaryzował się z jego treścią, ale uważał, że był to „fatalny precedens do wciągania uniwersytetów do polityki”, co mogło wywołać ewentualną reakcję władz wobec wyższych uczelni (Kot 1945: 40). Niebawem przestroga prof. Estreichera urzeczywistniła się w formie nowej ustawy o szkołach akademickich z 1933 roku. W dniu wejścia

tej ustawy w życie, tj. 1.IX.1933 roku, ówczesny minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Janusz Jędrzejewicz skierował do Wydziału Filozoficznego UJ pismo z prośbą o wyrażenie opinii w sprawie likwidacji trzech katedr, w tym katedry prof. Kota. Pomimo protestów profesury, 216 studentów historii i pedagogiki oraz seminarzystów (z wyjątkiem Stanisława Skrzyszewskiego), wyrażonych w formie listów otwartych, prof. Kot w wieku 48 lat przeniesiony został w stan nieczynny, a katedrę skasowano (Dybiec 2000c: 94). Z dzienników ks. Bronisława Żongołłowicza, ówczesnego wiceministra w MWRiOP, dowiedzieć się można, że minister Janusz Jędrzejewicz „wstawiając artykuł do pragmatyki profesorskiej o przenoszeniu w stan nieczynny profesorów z powodu zwinięcia wydziału, oddzia-
 łu lub reformy studiów – ma na myśli przede wszystkim usunięcie z katedry Kota, o czym mi wyraźnie mówił...” (Żongołłowicz 2004: 386). Natomiast pod datą 14 XI 1932 zanotował: „Minister mówił mi, że Prezydent rad by widział usunięcie z Uniwersytetu Kota, Jaksy Bykowskiego, Minister zaś [Stefana] Glasera” (Żongołłowicz 2004: 425). Zaświadcza to o politycznych motywach usunięcia prof. Kota z katedry, które w tamtym okresie także były oczywiste. Szerzej, gdyż o politycznym podłożu reformy akademickiej z 1933 roku, pisali nie tylko prof. Kot, ale także dr Jan Hulewicz w dwóch publikacjach wydanych w 1934 roku przez Towarzystwo Oświaty Demokratycznej „Nowe Tory” pod redakcją Teofila Wojeńskiego: *W obronie szkoły demokratycznej*, *W obliczu katastrofy szkolnej* (Osiński 2007: 190). Wcześniej, już w 1932 roku, uniwersytecka Komisja do zwalczania projektu nowej ustawy, powołana przez Senat UJ, podjęła inicjatywę wydania publikacji pt. *W obronie wolności szkół akademickich*. Ukazała się ona w 1933 roku. Profesor Kot zamieścił w niej tekst pt. *Podstawy historyczne współczesnej organizacji szkół akademickich*¹.

Pozbawienie prof. Kota katedry i nieskuteczne próby osadzenia go na katedrze historii literatury doprowadziły w końcu do powierzenia mu, w charakterze docenta prywatnego, prowadzenia seminarium z historii kultury i wychowania. Jednocześnie wydarzenia te otworzyły drzwi do intensyfikacji działalności politycznej. W 1933 roku wstąpił w szeregi Stronnictwa Ludowego, niebawem wszedł do Naczelnego Komitetu Wykonawczego tej partii, ożywił współpracę

1 Tekst ten ogłoszony został także w „Kwartalniku Pedagogicznym” 1933, nr 1.

z gen. Sikorskim, Wincentym Witosem, a później z Frontem Morges. Na tej niwie współpracował z nim dr Jan Hulewicz, chociaż nigdy formalnie nie należał do żadnej partii politycznej. Aktywną działaczką w Sekcji Kobiet Okręgu SL na Małopolskę i Śląsk była jego żona Maria Hulewiczowa, późniejsza sekretarka premiera Rządu RP na obczyźnie Stanisława Mikołajczyka, a po 1945 roku wicepremiera Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Współpracowała wówczas z Idą Kotową, żoną prof. Kota, i Heleną Mierzwiną, żoną adwokata Stanisława Mierzwy, wybitnego działacza ludowego, w latach okupacji jednego z przywódców Polskiego Państwa Podziemnego, więźnia moskiewskiej Łubianki, skazanego w 1945 roku procesie gen. Leopolda Okulickiego. Pomędzy tymi rodzinami panowała atmosfera przyjaźni i współpracy (Gmitruk 2010: 19, *passim*).

W 1934 roku, kiedy prof. Kot aktywizował działalność polityczną, dr Jan Hulewicz uzyskując stypendium Funduszu Kultury Narodowej przybywał na Zachodzie, prowadząc kwerendy archiwalne i biblioteczne we Francji, Szwajcarii, Belgii i Niemczech. Ich rezultatem były rozprawy o studiach młodzieży polskiej w uniwersytetach zachodnioeuropejskich na przełomie XIX i XX wieku. Te cenne teksty, które ukazały się drukiem po 1935 roku, dopełniały dotychczasowy dorobek Jana Hulewicza z wyróżniającą się rozprawą pt. *Udział Galicji w walce o szkołę polską 1899–1914* (Warszawa 1934). Nie stały się one jednak podstawą habilitacji Jana Hulewicza, przeprowadzonej w maju 1939 roku, lecz była nią wydana w tym samym roku przez Polską Akademię Umiejętności książka pt. *Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w wieku XIX*. Profesor Kot nie mógł uczestniczyć w przewodzie habilitacyjnym, gdyż nie był już członkiem Rady Wydziału Filozoficznego UJ. Niemniej – jak wynika z dokumentacji habilitacyjnej Jana Hulewicza – zaproszony został na wykład habilitacyjny nt. „Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej”². Podkreślić należy, że Jan Hulewicz uzyskał habilitację, zatwierdzoną ostatecznie przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 28 czerwca 1939 roku, nie drogą kariery uniwersyteckiej, lecz jako kierownik (od 1936 roku) Centralnej Biblioteki Nauczycielskiej przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego (Dutkova 1983: 109).

2 Archiwum UJ, Teczka habilitacyjna Jana Hulewicza.

Okres wojenny

W okresie wakacji 1939 roku miały miejsce ostatnie krakowskie spotkania Jana Hulewicza ze Stanisławem Kotem. Domyślać się można, że przedmiotem tych rozmów wobec zbliżającej się wojny były sprawy polityczne. Pod koniec sierpnia bowiem prof. Kot z żoną przeniósł się do Lwowa, który był wyznaczony przez gen. Sikorskiego jako miejsce spotkań działaczy opozycji w momencie wybuchu wojny. Docent Hulewicz pozostał w Krakowie. Po agresji sowieckiej 17 września 1939 roku, kiedy większość działaczy opozycyjnych na czele z gen. Sikorskim przekroczyła granicę rumuńską i podążyła do Francji, prof. Kot wciąż przebywał we Lwowie, który był pod okupacją sowiecką. Dopiero 13 października 1939 roku przedostał się do Rumunii (była to druga udana próba), a z początkiem listopada przez Zagrzeb, Mediolan i Morges, gdzie spotkał się z Ignacym Paderewskim, podążył do Paryża. 7 grudnia 1939 roku powołany został przez prezydenta RP Władysława Raczkiewicza na ministra stanu w rządzie gen. Sikorskiego, a po klęsce Francji i ewakuacji polskiego rządu do Londynu objął resort spraw wewnętrznych. Pomimo ogromu obowiązków ministerialnych, ważną dziedziną jego zainteresowań były kwestie nauki i kultury. Z jednej strony sprzyjał inicjatywie prof. Oskara Haleckiego odnoszącej się do Polskiego Uniwersytetu Zagranicą w Paryżu, z drugiej zaś podjął się akcji interwencyjnej na rzecz uwolnienia aresztowanych profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ponadto 10 stycznia 1940 roku przejął nadzór nad reaktywowanym wcześniej przy Prezydium Rady Ministrów Funduszem Kultury Narodowej. Funduszem początkowo kierował dr Stanisław Lam, a od stycznia 1940 roku prof. Kazimierz Wodzicki z SGGW, któremu prof. Kot powierzył koordynację działań rządu na rzecz uwolnienia polskich profesorów. W tym bowiem czasie przebywający w Krakowie doc. Jan Hulewicz za pośrednictwem mec. Stanisława Mierzwy „Słomki” wezwany został przez ministra Kota do rychłego przedostania się do Francji, celem objęcia kierownictwa jednej z rządowych agend. Logistyką związaną z przetruciem Hulewicza na Zachód zajęli się Mierzwa wraz z Narcyzem Wiatrem „Zawojną” ze Stróż w powiecie gorlickim oraz Józefem Marcinkowskim (Fitowa 1994: 24). Toteż w kwietniu 1940 roku Hulewicz szlakiem kurierskim, zorganizowanym przez ks. Michała Matrasa, proboszcza

w Szczawnicy, wiodącym przez Słowację, Węgry, Jugosławię dotarł do Angers. Wcześniej tym samym szlakiem sprowadzeni zostali do Francji działacze Stronnictwa Ludowego: Władysław Banaczyk, Wiktor Kulerski i Paweł Siudak. Już 27 kwietnia Hulewicz został urzędnikiem przy Prezydium Rady Ministrów, zaś po ewakuacji polskich władz państwowych do Londynu objął kierownictwo Funduszu Kultury Narodowej (FKN), będącego wówczas strukturą rządową podległą ministrowi spraw wewnętrznych prof. Kotowi. Dotychczasowy kierownik FKN prof. Wodzicki został konsulem generalnym RP w Nowej Zelandii.

W warunkach wojny i okupacji Fundusz Kultury Narodowej dla środowisk naukowych i twórczych oraz ludzi kultury był najważniejszą agendą rządową. Służył bowiem pomocą materialną naukowcom, literatom, artystom, dziennikarzom, działaczom kultury w okupowanym kraju, a także wspierał owe środowiska stypendiami, jeżeli ich przedstawiciele przebywali na obczyźnie w różnych krajach świata. Najwięcej wysiłku kosztowała akcja pomocy dla kraju, gdyż wysyłanie paczek żywnościowych realizowano przez trzy ośrodki: Lizbonę (Grzybowski, Tebinka 2018), Sztokholm i Ankarę. Jakkolwiek kwestia działalności Funduszu Kultury Narodowej funkcjonującego przy rządzie RP w Londynie posiada odzwierciedlenie w dotychczasowej historiografii, to jednak nie doczekała się monograficznego opracowania. Zapewne liczył na takie opracowanie prof. Jan Hulewicz, który w 1968 roku opublikował wspomnieniowy tekst o tej swojej działalności (Hulewicz 1968: 335–359), którą wykonywał – jak zanotował w pamiętniku – „z pasją i sercem, z namiętnością i przekonaniem” (Dutkova 1983: 111).

Niezależnie od kierowania Funduszem Kultury Narodowej, którą to działalność uważał za najważniejszą, od 1943 roku pełnił funkcję kierownika Działu Nauki i Szkół Wyższych w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, redagował „Wiadomości Nauczycielskie”, wykładał w polskim Studium Pedagogicznym w Edynburgu, zastępował prof. Kota w polskim Komitecie Współpracy Kulturalnej, prezesował Klubowi Inteligencji Ludowej „Przebudowa” w Anglii, wchodził w skład zarządu Polskiego Instytutu Agrarno-Społecznego, był kuratorem ochrony praw autorskich polskich pisarzy na emigracji, prowadził działalność publicystyczną.

W pojałtańskiej rzeczywistości

Po powołaniu w Moskwie Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej ze Stanisławem Mikołajczykiem jako wicepremierem oraz wypowiedzeniu uznania rządu RP na emigracji, znaczna część działaczy ludowych powróciła do kraju. 24 lipca 1945 roku przybył do Polski Jan Hulewicz, zaś 9 sierpnia prof. Kot, który dwa dni później otrzymał nominację na ambasadora w Rzymie. Niebawem obydwaj wyjechali z Polski: Hulewicz wraz z rektorem Uniwersytetu Warszawskiego prof. Stanisławem Pieńkowskim i prezesem Związku Nauczycielstwa Polskiego Kazimierzem Majem ponownie do Anglii, a prof. Kot do Rzymu. W tym właśnie czasie w Glasgow ukazały się dwutomowe *Straty kultury polskiej* pod redakcją Adama Ordegi (pseudonim Jana Hulewicza) i prof. Tymona Terleckiego. Jednym z autorów tego zbiorowego dzieła był m.in. Stanisław Kot, kreśląc portret prof. Stanisława Estreichera. Natomiast po powrocie do Polski Hulewicz związał się jako profesor nadzwyczajny (od 9.10.1946), później zwyczajny (od 1959 roku) z Uniwersytetem Jagiellońskim, zajmując się historią oświaty i wychowania (zob. Szulakiewicz 2006).

Po sfałszowanych wyborach do sejmu w 1947 roku prof. Hulewiczowi dane było skutecznie dwie wcześniej przygotowane inicjatywy: przy poparciu Czesława Wycecha powołał do życia „Przegląd Historyczno-Oświatowy” jako organ Komisji do Badania Dziejów Oświaty i Wychowania ZNP oraz reaktywował przedwojenną „Bibliotekę Narodową”, założoną w 1919 roku przez Stanisława Kota, a od 1933 roku wydawaną przez Ossolineum. Jeżeli „Przegląd Historyczno-Oświatowy” został prawie natychmiast przez reżim komunistyczny zlikwidowany i wznowiony dopiero w 1959 roku, to „Biblioteka Narodowa” przetrwała przez ten trudny okres komunistycznych represji. Pierwsze powojenne tomy ukazały się wiosną 1947 roku. Były to wznowienia-przedruki z zachowanych przedwojennych matryc. Prof. Hulewicz firmował je jako sekretarz naukowy. Redaktorem „Biblioteki Narodowej” został dopiero 25 września 1947 roku i funkcję tę pełnił przez 33 lata. Najpierw wszystkie czynności redakcyjne wypełniał sam, od 1952 roku wspólnie z Samuelem Sandlem, a następnie z prof. Mieczysławem Klimowiczem. Jak wspomina prof. Jerzy Łanowski, „Wszystko trzeba było właściwie robić na nowo i inaczej, nie sprzeniewierzając się pięknej tradycji, nie odrywając

zbyt gwałtownie od tego, co już było zrobione i na swój czas dobrze zrobione” (Łanowski 1984: 379). Nie był to spokojny czas dla prof. Hulewicza (zob. Bagiński 2010). Jakkolwiek nie należał nigdy do partii politycznej, to jednak w oczach komunistycznych władz poczytywany był jako działacz mikołajczykowskiego PSL. Toteż na fali masowych represji wobec działaczy PSL prof. Hulewicz 2 października 1947 roku został aresztowany i osadzony w areszcie Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Krakowie. Po tygodniu został zwolniony (8.10.1947)³. Pretekstem aresztowania była znajomość z doc. Karolem Buczkiem z UJ, redaktorem PSL-owskiego tygodnika „Piast”, skazanym na 15 lat więzienia za rzekomą współpracę z podziemną organizacją Wolność i Niezawisłość (Terlecki 2002: 104–105). Warto przypomnieć, że 21 października 1947 roku z pomocą dyplomatów ambasady amerykańskiej w Warszawie opuścił Polskę drogą morską Stanisław Mikołajczyk, a 27 października Urząd Bezpieczeństwa Czechosłowacji aresztował Marię Hulewiczową, sekretarkę Mikołajczyka, usiłującą wraz z innymi działaczami PSL przedostać się na Zachód, skazaną niebawem w Warszawie na 8 lat więzienia. W tym samym czasie prof. Kot złożył dymisję z funkcji ambasadora w Rzymie i postanowił pozostać na emigracji. Od tej pory prof. Hulewicz nieustannie był na celowniku UB, doświadczając licznych represji w postaci inwigilacji, przesłuchań czy rozpracowywania agenturalnego. Z drugiej strony usiłowano – na szczęście bezskutecznie – pozbyć się go z uniwersytetu, o czym zaświadczają nieustanne przekształcenia katedr i przenoszenia go na nowo tworzone struktury wydziałowe. Choć owe represje jakkolwiek zelżały po śmierci Stalina w 1953 roku oraz na fali odwilży politycznej po 1956 roku, to jednak nie doprowadziły do zerwania kontaktów ze środowiskiem PSL, a tym bardziej z prof. Kotem, który żywo interesował się Polską, także w wymiarze naukowym. Informacje otrzymywał za pośrednictwem osób trzecich, nie tylko od prof. Hulewicza, ale także od prof. Henryka Barycza, nie mniej represjonowanego przez organy bezpieczeństwa (zob. Terlecki 2002: 12–37; Salmonowicz 2002: 179–194). Obydwaj – o czym należy powiedzieć – w warunkach represji

3 Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej. Katalog osób „rozpracowywanych”. Hulewicz Jan – <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/580740> [dostęp: 21.03.2022].

i cenzury doprowadzili do wydania w 1949 roku Księgi Pamiątkowej dla prof. Kota. Nosiła ona tytuł *Studia z dziejów kultury. Księga zbiorowa*. Jej redaktorami byli Henryk Barycz i Jan Hulewicz, a wydawcą Jan Stanisław Gebethner. Jedynie widniejące na stronie tytułowej czerwone inicjały „S” i „K” oznaczały, że publikacja ta dedykowana była prof. Stanisławowi Kotowi. Geneza tej księgi sięga 1938 roku, kiedy uczniowie prof. Kota zorganizowali komitet dla upamiętnienia 20-lecia powołania go na katedrę oraz 55 rocznicy jego urodzin i postanowili wydać księgę pamiątkową. Gotowe do druku matryce uległy wówczas zniszczeniu z powodu wybuchu wojny. Na szczęście większość tekstów udało się odzyskać, a niektóre zostały na nowo przygotowane (Barycz 1987: 64–65). Profesor Hulewicz zamieścił w tej księdze swój wykład habilitacyjny „Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej” wysłuchany wówczas przez prof. Kota.

W okresie krótkiej odwilży popaździernikowej, powrotu represjonowanych uczonych na katedry, ożywionych wyjazdów zagranicznych na kongresy bądź kwerendy biblioteczno-archiwalne, ówczesny rektor UJ prof. Zygmunt Grodziński zwrócił się 23 lutego 1957 roku do prof. Kota z zaproszeniem powrotu do Polski i objęcia katedry historii kultury. Jakkolwiek propozycja ta przyjęta została przez prof. Kota ze wzruszeniem, to jednak konkluzja odpowiedzi została uwarunkowana: „Gdy tylko zrealizowane będą w kraju te dwa warunki: całkowita wolność nauki i demokratyzacja życia politycznego, na jutrz stawiam się do wspólnych wysiłków z Wami, którzyście w najcięższych warunkach w pracy nie ustali” (Draus 1996b: 154).

Zaproszenie prof. Kota skutkowało nawiązaniem przez wielu polskich uczonych bliższych z nim kontaktów zarówno w postaci korespondencyjnej czy osobistych spotkań podczas ich pobytu w naukowych ośrodkach na Zachodzie. Komunistyczna bezpieka owe naukowe lub przyjacielskie kontakty potraktowała jako próbę odbudowania w kraju przez prof. Kota wpływów mikołajczykowskiego PSL, co stanowiło zagrożenie dla komunistycznego reżimu. W związku z tym urzędy bezpieczeństwa wszczęły sprawy rozpracowywania osób kontaktujących się z prof. Kotem. W pierwsze kolejności krakowska SB zintensyfikowała wcześniejsze sprawy wobec profesorów: Jana Hulewicza, Henryka Barycza, Adama Vetulaniego, Ignacego Zarębskiego i Jerzego Zatheya. Niebawem podobne działania podjęto wobec prof. Romana Ingardena, prof. Adama

Krzyżanowskiego, prof. Stanisława Pigionia, prof. Józefa Japy, Romana Brandstaettera, Jana Wiktora – literata, prof. Feliksa Młynarskiego, prof. Zbigniewa Skąpskiego, a nawet prof. Władysława Tatarkiewicza z Warszawy oraz prof. Wiktora Weintrauba, wykładającego wówczas w Uniwersytecie Harvarda.

Ponieważ w wyniku rozpracowywania krakowska lista figurantów coraz bardziej się poszerzała, w grudniu 1959 roku Wydział III SB w Krakowie założył zbiorową sprawę operacyjną pod kryptonimem „Wenecja”. Z akt tej sprawy dowiedzieć się można, że prof. Hulewicz utrzymywał z prof. Kotem systematyczny kontakt listowny za pośrednictwem osób trzecich, regularnie przysyłał mu książki oraz informował o programach wydawniczych „Biblioteki Narodowej”. W tym czasie szczególnie inwigilowano prof. Barycza, który w 1959 roku powrócił z Paryża i spotkał się z prof. Kotem. Podejrzewano go, że przywiózł instrukcje od prof. Kota, pełniącego funkcję przewodniczącego Rady Naczelnej PSL na emigracji. Prawie wszystkim profesorom założono podsłuchy w miejscach ich zamieszkania oraz w pracy, z wyjątkiem mieszkania prof. Hulewicza, chociaż wiele razy podejmowano próby, ale zawsze pod jego nieobecność ktoś tam przebywał. Nawet w czasie pogrzebu jego matki Heleny Hulewiczowej w październiku 1961 roku usiłowano założyć podsłuch, ale przeszkodą była Maria Drozd, zatrudniona u Hulewiczów jako pomoc domowa (Komaniecka 2014: 201–205, 334–340, 426–428). Profesor Hulewicz posiadał podsłuch tylko w swoim biurze w Ossolineum.

Stwierdzić należy, że pomimo tak szerokiej akcji represyjnej wobec profesorów UJ, efekty pracy krakowskiej SB były mizerne. Wykryto tylko funkcjonowanie Koła Przyjaciół prof. Stanisława Kota, któremu przewodniczył Artur Kopacz, kolega prof. Kota z rzeszowskiego gimnazjum i studiów polonistycznych we Lwowie. Uczestnicy tego koła spotykali się zazwyczaj w domach prywatnych, dzieląc się wspomnieniami, prowadząc także naukowe dyskusje⁴. Jednak

4 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Oddział w Krakowie, sygn. Kr 010/10151/11 (Materiały operacyjne dot. Jan Hulewicz, Henryk Barycz). Wykorzystano także: IPN BU 00231/247/1 (Emigracyjny działacz PSL Stanisław Kot i jego kontakty w kraju), IPN BU 00231/247/2 (Wroga działalność prof. Kota Stanisława – działacza emigracyjnego PSL i jego kontakty w kraju), IPN Kr 010/10151/12 (Materiały operacyjne dot. Jan Hulewicz, Henryk Barycz. Kontrola operacyjna profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie 1947–1985).

o wiele ważniejszą dla SB była kwestia niedopuszczenia do publikacji w Ossolineum wspomnień Wincentego Witosa, o co zabiegał prof. Hulewicz w porozumieniu z prof. Kotem. Na trop tej inicjatywy prof. Hulewicza wpadła wrocławska SB przy okazji prowadzenia akcji rozpracowywania profesorów Uniwersytetu Wrocławskiego utrzymujących kontakty z prof. Kotem. W 1958 roku najpierw wszczęto dwie duże sprawy operacyjne pod kryptonimami „Demagogdy” i „Podzegacze”, później scalając je do kryptonimu „Podzegacze”. Na liście figurantów, czyli osób rozpracowywanych, znaleźli się następujący profesorowie: Stefan Ingot, Wincenty Styś, Jerzy Łanowski, Tadeusz Kotula, Marian Morełowski, Stanisław Rospond, Jerzy Krókowski, Józef Gajek, Zofia Mikulska, Franciszek Dutkiewicz, Zygmunt Albert – wszyscy wywodzili się ze Lwowa i związani byli z PSL. Jednocześnie SB zwerbowało do współpracy ówczesnego dyrektora Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, a zarazem profesora Uniwersytetu Wrocławskiego, wywodzącego się ze Lwowa Jana Trzynadłowskiego (1912–1995) ps. „Konrad”, który także posiadał bliskie, a nawet bezpośrednie kontakty z prof. Kotem. Spotkał się z nim osobiście w 1959 roku podczas wyjazdu do RFN. Dzięki rekomendacji prof. Kota nawiązał kontakt z mec. Stanisławem Mierzwą w Krakowie (Kamiński 2003: 175–197). To właśnie prof. Trzynadłowski ujawnił funkcjonariuszom SB zamiar wydania wspomnień Witosa przez prof. Hulewicza. Ponadto realizując polecenia SB wypożyczył od mec. Mierzwy owe wspomnienia, które po skopowaniu przekazał funkcjonariuszom bezpieczeństwa. W ten sposób prof. Trzynadłowski uniemożliwił prof. Hulewiczowi wydanie wspomnień Witosa w Ossolineum. Ostatecznie prof. Kot wydał je w 1964 roku w Instytucie Literackim w Paryżu w serii Biblioteka „Kultury”. W Polsce ukazały się dopiero w 1978 roku, niestety ocenzone.

Z początkiem 1964 roku aktywność prof. Kota przerwana została z powodu wylewu krwi do mózgu, co spowodowało częściowy paraliż ciała. Od tej pory przez 12 lat, walcząc z przeciwnościami zdrowia, dokonywał remanentu swojego długiego i bogatego życia. To wówczas swoje naukowe archiwum wraz z częścią osobistej biblioteki przeznaczył w testamencie dla Biblioteki Jagiellońskiej, upoważniając prof. Jana Hulewicza do wykonania swojej woli. Toteż w lecie 1964 roku prof. Hulewicz porządkował w mieszkaniu Kota jego archiwum, oddzielając zbiory polityczne od naukowych, a następnie przesyłając

je do Krakowa. Dokumenty natury politycznej prof. Kot zamierzał jeszcze zatrzymać, licząc na poprawę zdrowia i dokończenie własnych wspomnień⁵. Wobec braku nadziei na odzyskanie intelektualnej sprawności podczas dwóch kolejnych pobytów prof. Hulewicza w Londynie w 1967 i 1968 roku uzgodniono, że zbiory polityczne zostaną podzielone: większość otrzyma Zakład Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, a pozostałą część Instytut i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie (Gmitruk, Hemmerling, Sałkowski 1995: 6). W 1968 roku miało miejsce ostatnie spotkanie prof. Hulewicza z prof. Kotem.

Prof. Stanisław Kot zmarł 26 grudnia 1975 roku w wieku 90 lat. W swoich wspomnieniach o prof. Kocie prof. Wiktor Weintraub napisał: „Z jego śmiercią odchodzi ostatni z współczesnych polihiсторów polskich...” (Weintraub 1994: 491). W 1980 roku do wieczności odszedł prof. Jan Hulewicz.

Bibliografia

Materiały źródłowe

- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
- Teczka habilitacyjna Jana Hulewicza
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
- sygn. IPN BU 00231/247/1. Emigracyjny działacz PSL Stanisław Kot i jego kontakty w kraju
 - sygn. IPN BU 00231/247/2. Wroga działalność prof. Kota Stanisława – działacza emigracyjnego PSL i jego kontakty w kraju
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Oddział w Krakowie
- sygn. IPN Kr 010/10151/11. Materiały operacyjne dot. Jan Hulewicz, Henryk Barycz
 - sygn. IPN Kr 010/10151/12. Materiały operacyjne dot. Jan Hulewicz, Henryk Barycz. Kontrola operacyjna profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie 1947–1985

5 Cztery części wspomnień prof. Kota ukazały się w paryskich „Zeszytach Historycznych” (Nr 11 i 12 w 1967 roku; nr 13 i 14 w 1968 roku). Kolejny zachowany fragment pt. *Wspomnienia z początkowego okresu II wojny światowej* ukazał się w „Przeglądzie Polonijnym” (nr 3, 1981).

Publikacje

- Bagieński W. i in. (oprac.) (2010). *Stanisław Mikołajczyk w dokumentach aparatu bezpieczeństwa*, t. 1–3, Warszawa–Łódź: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Barycz H. (1987). *Stanisław Kot – życie i dzieło*, [w:] S. Kot, *Polska złotego wieku a Europa. Studia i szkice*. Wyboru dokonał, przygotował do druku i wstępem opatrzył Henryk Barycz, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, s. 5–88.
- Bielak F. (1979). *Z odległości lat. Wspomnienia i sylwetki*, wybór i opracowanie Kasper Świerżowski, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Draus J. (1996a). *Profesor Stanisław Kot – portret polityka*, [w:] S. Dąbrowski (red.), *Chłopi – naród – kultura*, t. 2: *Działalność polityczna ruchu ludowego*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 61–72.
- Draus J. (1996b). *Stanisław Kot – historyk kultury i wychowania*, „Roczniki Nauk Społecznych”, t. 24, z. 2, s. 335–355.
- Dutkowska R. (1983). *Profesor Jan Hulewicz*, „Pismo”, nr 3, s. 108–114.
- Dutkowska R. (2000a). *Jan Hulewicz (1907–1980)*, [w:] J. Dybiec (red.), *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*, Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 500–509.
- Dybiec J. (2000b). *Stanisław Kot (1885–1975)*, [w:] J. Dybiec (red.), *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*, Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 260–270.
- Dybiec J. (2000c). *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Fitowa A. (1994). *Stanisław Mierzwa „Słomka” na tle swoich czasów*, Wierchosławice: Muzeum Wincentego Witosa.
- Fitowa A. (red.) (2001). *Stanisław Kot – uczonec i polityk. Pokłosie sesji naukowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gmitruk J. (2010). *Maria Hulewiczowa. Sekretarka Stanisława Mikołajczyka*, Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Gmitruk J., Hemmerling Z., Sałkowski J. (oprac.) (1995). *Z ziemi sowieckiej – z domu niewoli. Relacje, raporty, sprawozdania z londyńskiego archiwum prof. Stanisława Kota*, Warszawa: Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne.
- Grzybowski A., Tebinka J. (2018). *Na wolność przez Lizbonę. Ostatnie okręty polskich nadziei*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Hulewicz J. (1968). *Działalność Funduszu Kultury Narodowej w dziedzinie pomocy dla kraju (1940–1945)*, [w:] *Studia i materiały z dziejów nauki polskiej. Seria A. Historia Nauk Społecznych*. Zeszyt 12, red. L. Hajdukiewicz, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 335–359.
- Kamiński Ł. (2003). *Kryptonim „Podzegacze”*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, t. 2, nr 1(3), s. 175–197.

- Komaniecka M. (2014). *Pod obserwacją i na podsłuchu. Rzeczowe środki pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa w województwie krakowskim w latach 1945–1990*, Kraków: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Wydawnictwo „Dante”.
- Kot S. (1945). *Stanisław Estreicher na tle życia kulturalnego Krakowa*, [w:] *Straty kultury polskiej 1939–1944*, red. A. Ordęga, T. Terlecki, t. 2, Glasgow: Książnica Polska.
- Koźmian D. (2000). *Jan Hulewicz (1907–1980) i jego miejsce w historii wychowania XX wieku*, [w:] W. Szulakiewicz (red.). *Historycy wychowania II Rzeczypospolitej*, Warszawa: Studio Wydawnicze „Familia”, s. 133–150.
- Łanowski J. (1984). *Jan Hulewicz (19 maja 1907 – 7 października 1980)*, „Pamiętnik Literacki”, t. 75, z. 1, s. 375–382.
- Osiński Z. (2007). *Janusz Jędrzejewicz – piłsudczyk i reformator edukacji (1885–1951)*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Rutkowski T.P. (2000). *Stanisław Kot 1885–1975. Biografia polityczna*, Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Salmonowicz S. (2002). *Profesorowie Uniwersytetu Jagiellońskiego jako przedmiot inwigilacji organów UB i SB*, „Czasy Nowożytne”, t. 13, s. 179–194.
- Szczucki L. (1999). *Stanisław Kot*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 43, s. 195–212.
- Szulakiewicz W. (2006). *Historia oświaty i wychowania w Polsce. 1944–1956*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Terlecki R. (2002). *Profesorowie UJ w aktach UB i SB*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Wajsbłum M. (1996). „Zawsze byłem Żydem dla Polaków i Polakiem dla Żydów”. *Listy Marka Wajsbłuma do Stanisława Kota z lat 1927–1961*. Opracowali i wstępem opatrzyli Zdzisław Pietrzyk i Zbigniew Koziński, Kraków: Biblioteka Jagiellońska.
- Weintraub W. (1994). *O współczesnych i o sobie. Wspomnienia, sylwetki, szkice literackie*. Opracowanie i wstęp Stanisław Barańczak, Kraków: Znak.
- Żongołłowicz B. (2004). *Dzienniki 1930–1936*. Opracowała Dorota Zamojska, Warszawa: Wydawnictwo Retro-Art.

ADRES DO KORESPONDENCJI

Prof. dr hab. Jan Draus
 Uniwersytet Rzeszowski
 Instytut Historii
 e-mail: draus-jan@wp.pl